

PARA KARŞILIĞI YAYIN YAPMAK

Banu GÖKÇAY, Berna ARDA

Bilimsel yayın yapma etkinliği, araştırma sürecinin son halkasını oluşturan ve günümüzde azımsanmayacak bir hacme sahip hedef kitleye hitap eden büyük bir endüstriyi oluşturmaktadır. 17 yy.ın ikinci yarısı ve sonrasında bilimsel bilgi birikiminde yaşanan üstel büyüme, bu bilgi birikiminin paylaşılması için ön ayak olan etmen olmuştur. Bilimsel bilgi birikiminin yayılımı için ilk kez 1665 yılında bilimsel dergilerin yayınlanmaya başladığı bilinmektedir. İlk olarak Fransız bilimsel dergi *Journal des Scavans (Savants)* ve İngiliz bilimsel dergi *Philosophical Transactions of the Royal Society'* nin sistemik bir şekilde mevcut araştırma sonuçlarını yayınlamaya başlamasının ardından geçici süreli yayın yapmış pek çok bilimsel derginin de ortaya çıktığı görülmüştür (4). 1665 yılından sonraki ilk 200 yıl boyunca, yayınlanmış bilimsel makalelerin biçimsel olarak belirli bir standardizasyondan uzak oldukları görülmektedir. İlk bilimsel makale örneklerinin daha çok son derece kibar bir dille yazılan mektup formatında deneysel raporlar şeklinde oldukları ve içeriğinde aynı anda birden fazla konuya değindikleri bilinmektedir (1).

Bilimsel dergilerin ilk görülmeye başladığı dönemlerde, bilim insanlarını yayın yapmaya teşvik eden etkenlerin başında manevi nedenlerin ön planda olduğu görülmektedir. Manevi açıdan teşvik edici etkenler, bir bilimsel araştırmanın tamamlanmasından kaynaklanan memnuniyet hissiyatı ve bilim insanının kendi alanında prestij kazanma ve tanınma beklentilerini karşılamaıdır. 20. yy.ın özellikle ikinci yarısından sonra ise, bilim insanlarını bilimsel yayın yapma konusunda maddi açıdan teşvik edici öğelerin de oluşmaya başladığı görülmüştür. Hızlı akademik yükselme hırısı, akademik idari pozisyonlara gelme beklentisi, proje desteklerinde avantajlı konumda olma isteği, bilimsel dernek ve oluşumlarda (kurullar, komiteler..vb.) görev alma arzusu, bilimsel makale yazma konusundaki teşvik edici maddi etkenlerdir (2).

Günümüzde artık bilimsel makale üretmek, manevi etkenlerin önüne geçen maddi öğeler nedeniyle bilim insanlarının birbirleri ile bir yarış halinde yürütmeye çalıştıkları bir süreç olmuştur. Bu anlayışın giderek yaygınlaşmasının sonucunda, bilimsel yayınların asıl var olma nedeni olan; "bilimsel bilgiyi paylaşmak ve diğer bilim adamları tarafından kullanılabilirliğini ve tekrarlanabilirliğini sağlamak" unutulmaya başlanmıştır. Söz konusu anlayışın getirdiği bir başka sonuç ise bilimsel yayın yapmanın araştırmacılar için bir amaç değil, araç olmaya başlamasıdır. Öte yandan, bilimsel araştı-

Dr. Banu GÖKÇAY

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Etiği ve Tıp Tarihi Doktora Programı Öğrencisi, TÜBİTAK Sağlık Bilimleri Araştırma Destek Grubu, Bilimsel Programlar Uzmanı

Prof. Dr. Berna ARDA

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik AD Profesörü-Ankara
berna.arda@medicine.ankara.edu.tr

ma sürecinin sonuçlanması için gerekli olan yayın üretme basamağını tamamlamak, çoğu zaman araştırmacılar için bir zorunluluk olmaktan kurtulamamıştır. Değişen bu akademik yayın anlayışı, araştırmacıları daha fazla sayıda makale yazarı olmaya zorlamaktadır. Daha kısa sürede, daha fazla sayıda makaleye sahip olma zorunluluğu, yazarların makalelerini yayınlatabilmek için yayıncılara para ödedikleri bir sistemin oluşmasının da önünü açmıştır.

Makale yazarının para ödeyerek makalesini bastırmak istemesi için, maddi unsurların tetiklediği farklı nedenler olabilir. Bu nedenlerin en belirgin olanlarından birkaçı;

- Araştırmacının alacağı maddi bir promosyon beklentisi ya da bu promosyonun miktarını artırma beklentisi (performans ölçümü),
- Sahip oldukları iş sözleşmelerinin ömrünü uzatma ihtiyacı ve
- Doktora öğrencilerinin mezuniyet öncesi kısa sürede makale yayınlama zorunlulukları olarak görünmektedir.

Yukarıda sıralanan her üç neden de, iki ayrı gerçeklik ile oluşan beklentilerdir. Bunlardan birincisi kısıtlı süre, ikincisi ise makale sayısıdır. Bu durumda, para ödeyerek yayınlatılan bilimsel yayınların "nitelik değil, nicelik önemlidir" ön kabulü ile yazılmış olmaları çok muhtemeldir. Ancak, para ödenerek yayınlatılan bilimsel yayınların her zaman niteliksel açıdan yetersiz olduğundan söz edilebilir mi?

Makale yazarlarından, yayınlamak istedikleri her makale hatta her sayfa başına para ödenmesi sistemi, dergilerin editör ve hakem ücretlerini karşılayabilmek adına geliştirdikleri bir sistemdir. Bazı dergiler ise özellikle biyoloji ve tıp alanında, yayınlanması için kabul almış makalelerin renkli resim ve diğer görsel öğelerinin basım masraflarını karşılayabilmek için makale yazarlarından belirli bir ücret ödemelerini isteyebilmektedir. Yayıncılar, yazarlardan içeriksel masraflar nedeniyle aldıkları ücretin yanında, çoğu zaman okurlarına yayınlanan makalelere erişim hakkı vermek için onlardan da abonelik ücretleri ya da makale başına ücret istemektedirler.

Yukarıdaki şema, bir yayıncı için finansal kaynak akışını basit şekilde özetlemektedir. Ancak, elbette bu örnekler, yazarın para karşılığı makalesini yayınlama isteği ile değil, dergilerin makale yazarlarını da birer finans kaynağı olarak görmesi sebebiyle oluşmaktadır. Yazarın bizzat kendi isteği ile makalesini para karşılığında yayınlama girişiminin, nitelikli yayın üretiminin en büyük engeli olduğu açıktır. Para karşılığı, makalenin yayınlanmasını garanti altına alma girişiminin farklı etik sorunlar yaratması

kaçınılmazdır. Öncelikle, para ödeyerek makalenin yayınlanma süresini kısaltmak, o makalenin editör ve hakemler tarafından gerektiği şekilde incelenmesini önleyebilecek bir ögedir. Ayrıca, makalenin kısa sürede yayınlanmasına çalışmak, eğer söz konusu makalenin içeriğinde eksikler, hatalar mevcutsa, bu düzeltmelerin yapılması için gerekli vaktin ayrılmasını da engelleyecektir. Dolayısıyla, makale yazarı para ödeyerek zaman kazanmış görünse de, ancak çok büyük ihtimalle içeriksel olarak bilimsel bilgi birikimine hizmet etmeyecek; hatta tam tersi zararı olabilecek, güvenilirliği düşük bir makaleye imza atmış olacaktır. Bu noktada, makale yazarının yayın etiği kurallarına aykırı çeşitli ihlallerde bulunması kaçınılmazdır (hızlı makale üretiminde intihal yapılmasının tercih edilmesi, var olmayan uydurma veriler ile yayın yapılması.. vb.) Öte yandan, editöryal etik anlamında da bir tür ihlal yapıldığı tartışılabilir. Dergi editörlerinin düştüğü etik ihlaller arasında;

- Adil ve şeffaf olma ölçütleri ile bağdaşmayacak bir biçimde, içeriği uygun olmayan bir yazıyı maddi beklentiler ile yayınlamak,
- Yazılardaki bilimsel yanılma örneklerinin araştırılıp düzeltilmesi için çaba sarf etmemek bulunmaktadır.

Her iki etik ihlal durumu, yazarların para karşılığı makalelerini yayınlama isteklerine cevap veren editörlerin düşeceği ihlal durumlarıdır. Bunun yanında, yazarların, bilimsel makale yazarı olma gerekliliklerini göz ardı ederek yayın etiği ihlali işlemeleri de çok muhtemeldir. Uluslararası Tıbbi Dergi Editörleri Grubu (International Committee of Medical Journal Editors-ICMJE) tarafından verilen yazar olma şartlarından biri "yayın öncesi makalenin doğruluk, dürüstlük ölçütlerine göre hazırlandığından emin olmak" olarak yer almaktadır (3). Bu konuda yeterli özen ve düzenlemeleri göstermeyen bir kişi, bilimsel makale yazarı olma şartlarını da çiğnemiş olacaktır.

Para karşılığı makale yayınlama durumunun engellenmesi için, bu durumun oluşmasına sebep olan faktörler gözden geçirilmelidir. Araştırmacıların alacakları maddi promosyonlar, sözleşmelerin uzatma kararlarının verilmesi ve doktora öğrencilerinin makale sayılarını yükseltmek için para karşılığı yayınlattıkları makalelerinin itibarsızlaştırılması ve bu amaçlar doğrultusunda kullanımının engellenmesi gerekmektedir. Aslında bu tür makalelerin, para ile yayınlanmayan makalelere oranla çok daha az atıf aldıkları, atıf oranlarının 5 ile 15 kata kadar düşmekte olduğu bilinen bir istatistiksel gerçektir (5). Sanıyoruz ki önemli olan, araştırmacılar arasında bu yolla üretilen makalelerin prestij zedeleyici etkilerinin ve diğer araştırmacılar tarafından kaynak olarak tercih edilmemelerinin bilinirliğini arttırmak olacaktır. Ayrıca, para karşılığı makale yayınlama girişiminde en çok buldukları uluslararası literatürde belirtilen doktora öğrencilerinin söz konusu girişimlerini engelleyebilmek adına, bu öğrencilerin eğitim programlarında muhakkak yayın etiği derslerine yer verilmesinin katkıda bulunacağı öngörülebilir. Bu sayede, söz konusu "uygun makale yazarı olma" ve "itibar edilen makalelerin yazarı olma" durumlarının önemi onlara öğretebilecektir.

KAYNAKLAR

1. SOLLACI, L. B., PEREIRA, M. G. (2004). *The Introduction, Methods, Results, and Discussion (IMRAD) Structure: A Fifty-Year Survey*. *J Med Libr Assoc.* 92(3): 364-367.
2. ÇELİK, G. E. (2010). *Bilimsel Yayınlarda Yazarlık Kavramı, İsim Sırası Sorunu ve İlişki Açıklaması*. *Bilimsel Yayınlar Kitabı*. 1. baskı. Ankara. Bilimsel Tıp Yayınevi. ss.185-199.
3. <http://www.icmje.org>
4. http://en.wikipedia.org/wiki/Scientific_journal
5. <http://www.nature.com/nature/focus/accessdebate/22.html>
6. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1126400/>